

DOI: <https://doi.org/10.54937/dspt.2024.24.2.27-34>

Ex abrupto: Of the Break in the Human Journey in Action Art

Ex abrupto: Zlom v živote človeka v akčnom umení

Barbora Kováčová

Abstract

The paper elaborates the theoretical paradigm of the breakthrough thesis in action art, specifically in the developmental period of the adult and the elderly. It differentiates the divergence in the perception of the turning point in terms of different attributes in relation to the life path of the adult and the senior. It presents different possibilities and limits to work with the thesis of the turning point, which may also influence action-oriented work within art-planners.

Keywords: Breakthrough. A life situation. Adulthood. Senior. Action art.

Zlom v živote človeka

V živote každého človeka prichádzajú ZLOMOVÉ udalosti ex abrupto¹. Mnohé z nich sú očakávané a vítané, ale aj niektoré zlomové okamihy sú pociťované ako záťaž, či dokonca sa stávajú traumou. Samotné zvládanie a obranné mechanizmy sú odlišné pre každé vývinové obdobie. Príkladom môže byť dieťa, ktorému zomrel súrodenec. V danej zlomovej situácii si dieťa vysvetľuje udalosť v rámci svojich možností, taktiež aj mechanizmy zvládania sú iné v porovnaní s človekom v období dospelosti alebo v seniorskom veku, ktorému zomrel súrodenec. Nemožno jednoznačne určiť, ktorý zo súrodencov to prežíval bolestnejšie, lebo bez ohľadu na vek, sa úmrtie tak blízkej osoby považuje za ZLOM, ktorý výrazne ovplyvní ďalší život človeka. Až pri takýchto udalostiach si človek uvedomí, že mnohé situácie sú v jeho živote nečakané, náhle, bez toho, aby bola možnosť sa na ne pripraviť. Dokonca v danom momente je ťažké reálne zvážiť, aké budú vyplývať z toho ohrozenia, dôsledky. Tieto situácie jednoznačne sú ZLOMOM, ktorý človek viac-menej musí akceptovať a prispôbiť sa aktuálnej situácii. Aj z toho dôvodu je nevyhnutné, aby človek prichádzajúce/vzniknuté ZLOMOVÉ okamihy (pozitívnu a/alebo negatívnu konotáciou) vnímal ako neodmysliteľnú súčasť životnej

¹ bez prípravy, znenazdajky, náhle (Brukker, Opatíková, 2006)

cesty. Pripúšťame, že každá zlomová situácia je ťažkou, v mnohých prípadoch bolestnou, a taktiež je spájaná aj so stratou zmyslu života, s ukončením života suicídum a pod. Jednoznačne každá takáto situácia ovplyvňuje v danom momente samotné prežívanie človeka s dosahom na kvalitu prežívania v rodine, s blízkymi priateľmi, či v spoločenstve. Je zlomom, ktorý zároveň mení aj život v rodine a v blízkom okolí. To, do akej miery sa človek so zlomovou situáciou vyrovná, je podmienené aj mierou reziliencie² a vulnerability³.

V terapeutickej a/alebo krízovej intervencii je potrebné posilňovať človeka v skutočnosti, že samotný ZLOM je riešiteľnou situáciou. Samotné zvládanie ZLOMOVÝCH situácií má svoje špecifiká, ktoré možno nájsť aj v akčnom umení. Benefitným pre akčné umenie je možnosť akcie bez toho, aby bol človek so svojimi vyjadreniami konfrontovaný. Samotná akcia aktéra v akčnom umení mu umožňuje znižovať negatívne prežívanie, zvládnuť zlom menej bolestne, a tým posilniť konštruktívne zvládanie. V kontexte akčného umenia aktér vstupuje do priestoru (dobro)voľne so svojím prežívaním zlomovej situácie a tak by mala byť vnímaná aj jeho akčná tvorba. Tá môže byť v danom momente aktuálnou, viac bolestivou, menej spracovanou, kde expresívne prežívanie je vyjadrené v plnom rozsahu. Taktiež môže byť zlomovitá, ktorá pretrváva dlhšie, sčasti môže byť aktérom vnútorne spracovaná, ale jednoznačne má byť ponúknutý priestor na slobodné vyjadrenie sa.

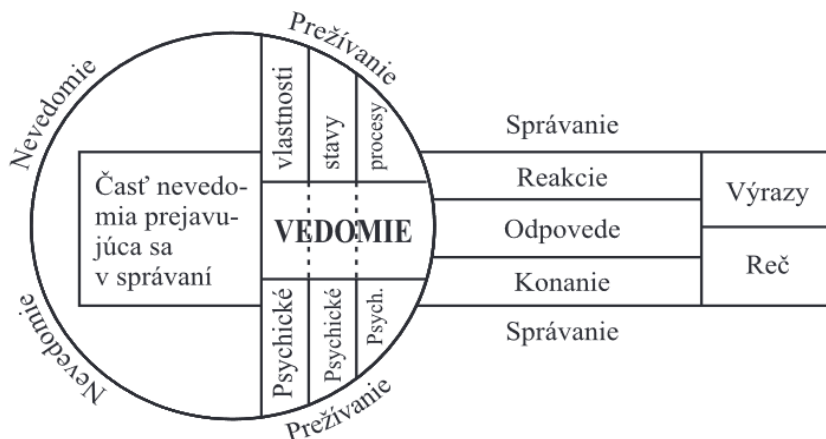
Každá ZLOMOVÁ situácia je prežívaná subjektívne zo strany každého človeka. Tu nemožno emocionálne prežívanie aktéra, aktérov unifikovať. Aj narodenie dieťaťa môže vyvolať radosť, ale taktiež môže priniesť smútok, spojený s odchodom, s prežívaním zrady, či dokonca agresie. Ako sa človek narodí, tak aj na konci svojho života umiera. Taktiež úmrtie člena rodiny prináša smútok, ale môže tam byť verbalizovaný aj pokoj zo strany zosnulých, že utrpenie pre nebožtíka skončilo a smrť bola oslobodením a vykúpením od trápenia a bolesti. Preto aj zlom musí byť v rámci zhodnocovania akčného procesu popisovaný a zhodnocovaný na základe výpovedí aktéra, aktérov. Samotné prežívanie človeka je subjektívne, obsahuje vnútorné zážitky a celkovo vnútorný život človeka. *To, čo človek prežíva, usudzujeme iba na základe jeho správania, výrazov tváre (mimika radosti, prekvapenia, bolesti) a reči* (bližšie Kubáni, 2010, s. 21). Podľa autora prežívanie reprezentujú psychické procesy, stavy a vlastnosti osobnosti. Uvedomelá časť prežívania predstavuje vedomie. Zato časť nevedomia a prežívania (psychika) sa navonok

² sociálny konštrukt vyjadrujúci schopnosť človeka zvládať stres a konfrontáciu s výrazne nepriaznivými životnými okolnosťami (Šolcová, 2009). Ťulák Krčmáriková (2017) tvrdí, že človek s vyššou mierou reziliencie (odolnosti) je odolný voči rizikovým faktorom a dokáže sa pružne prispôbovať zmenám, ktoré nastali v jeho živote.

³ Zraniteľnosť (vulnerabilita) zohráva zásadnú úlohu pre pochopenie, posúdenie a zhodnotenie opätovných rizík. Človek s vysokou mierou vulnerability vyžaduje multidisciplinárnu podporu v rámci adresnej intervencie (Schneiderbauer et al., 2017).

prejavuje v správaní – v odpovediach, vo vonkajších výrazoch prežívania aj v reči (Kubáni, 2010, s. 20-21).

Schéma 1: Zložky psychiky

Zdroj: prevz. Kubáni (2010, s. 19)

Na základe vyššie uvedeného akčného umenia je možné považovať za stratégiu naplňajúcu katarznú, ale aj purifikačnú funkciu. So ZLOMOM v rámci akčného umenia je vhodné pracovať aj preventívne, aj keď je potrebné poznamenať, že samotná tvorivosť, predstavivosť, a neodmysliteľné prežívanie daného aktéra, aktérov reálne nenahradia autentické prežívanie zlomu, zlomovej situácie z reálneho života.

Zlom v akčnom umení

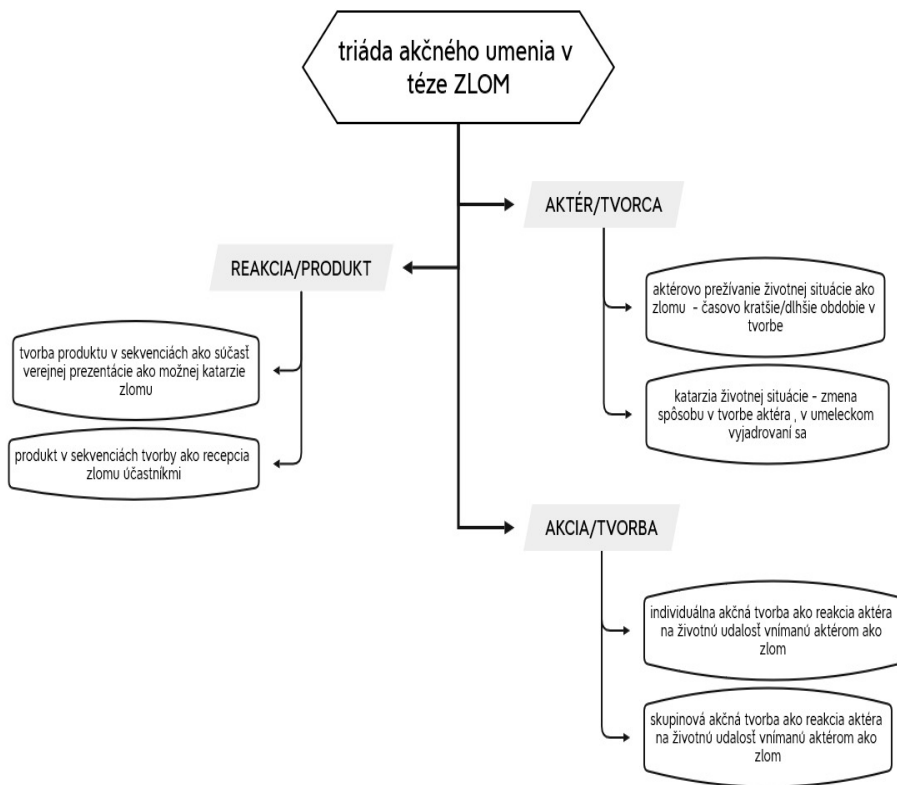
V súvislosti so životnou cestou človeka je ZLOM časovo kratším obdobím (prijatie informácie až po zmierenie sa) súvisiace s významnými zmenami v živote človeka typickými pre dané vývinové obdobie. V rámci akčného umenia je možné ZLOM charakterizovať aj na základe **triády akčného umenia** (tvorca/aktér-tvorba/akcia-produkt/reakcia; bližšie Schéma 2).

V súvislosti s dospelosťou môžu byť ako ZLOMOVÉ okamihy vnímané rôzne situácie. Ako príklad uvádzame *založenie si rodiny, zmena zamestnania, strata partnera, strata rodičov, tragický odchod blízkych priateľov, zmena životného partnera, nečakaná svadba vlastného dieťaťa, strata „strechy nad hlavou“* a i.

V súvislosti so seniorským vekom môžu byť zlomovými situáciami *odchod do dôchodku, alebo rola nezamestnaného pár rokov pred dôchodkom,*

narodenie (pra)vnúčať, potvrdenie nevyliciteľného ochorenia, úmrtie životného partnera a i.

Schéma 2: Triáda akčného umenia vo vzťahu k zlomu

Zdroj: vlastné spracovanie

Dané zmeny sú významnými aj v súvislosti s akčným umením, nakoľko môžu byť do určitej miery nápomocnými k vyrovnaniu sa so vzniknutou situáciou.

Diferencovanie tézy ZLOMu v akčnom umení

V súvislosti s tézou zlomu je možné predostrieť možné diferencovanie. To považujeme za kľúčové v prospech vystavania teoretickej paradigmy pre vstup do terénu prostredníctvom art-plenérov a ich možného spracovania ako súčasť umeleckého výskumu.

Diferencovanie tézy zlomu prináša možné rozpracovanie do špecificky koncipovaného diela ako súčasť predmetného projektu. Aj z toho dôvodu

približujeme jednotlivé súčasti tézy zlomu v predpokladanom konkrétnom rozpracovaní:

- **Performancia zlomu v akčnom umení**

Performancia je formou akčného umenia 70. rokov 20. stor., ktorá je charakteristická umeleckým predstavením, ktoré je väčšinou zaznamenané. V téze zlomu dospelý a/alebo senior vystupuje do role performanta, ktorý na základe svojho životného príbehu približuje situáciu, ktorá je z jeho pohľadu vnímaná ako zlomová. Gavora (2001) v súvislosti so životným príbehom (*life story, life history*) tvrdí, že nepostačuje pozorovanie vonkajšej činnosti aktéra (ktorá sa dá pomerne presne zmapovať), ale skôr je potrebné upriamiť na aktérovo uvažovanie, jeho individuálne teórie, prečo je to tak a akým spôsobom sa dokáže so zlomovou situáciou vyrovnáť. Práve životný príbeh zachytáva život aktéra v autentickom rozprávaní, ktorý môže byť ukotvený v realite rodiny, práce a širšieho prostredia (ibidem, s. 352-353).

- **Percepcia zlomu v akčnom umení**

Vnímanie (percepcia) zlomu je primárne založené na autentickej percepcii aktéra konkrétneho zlomového, reálneho momentu. Tu je potrebné zdôrazniť, že pri samotnej percepcii nie je vhodné účastníkom vopred charakterizovať samotný dej akcie. Percipientom môže zachytená akčná sekvencia pripomenúť udalosť v živote, napr. s využitím reminiscencie. Počas percepcie je vhodné podnecovať percipientov k vnímaniu umeleckého materiálu, napr. hnetenie hliny a vytváranie stopy ZLOMu, presýpanie piesku ako posunu v čase od vnímania zlomovej udalosti v živote a i. V samotnom akčnom umení je v ponuke výrazná paleta umeleckých materiálov, ktorými aktér má možnosť zobraziť vnímanie ZLOMu. Má tak možnosť v rámci akcie „uchopiť“ materiál a jeho premiestnením posunúť tak vnímanie zlomovej situácie ďalej.

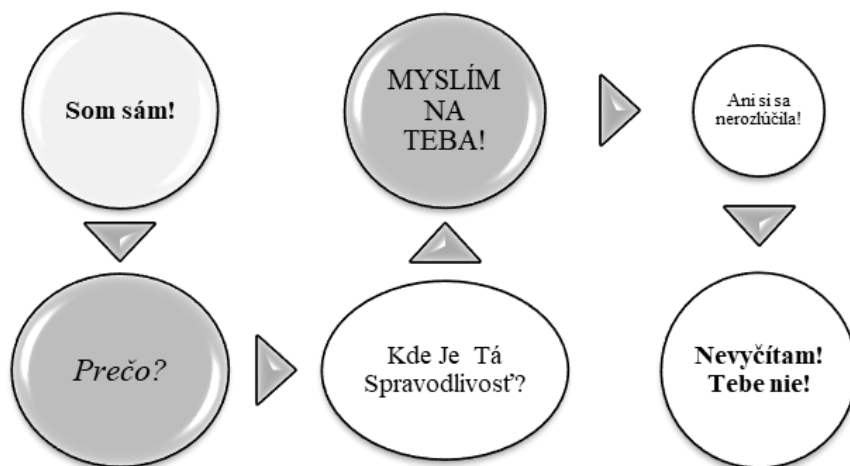
- **Atribúcia zlomu v akčnom umení**

Počas životnej cesty aktér sa dostáva do kontaktu so zlomovou situáciou, ktorá môže byť aktérom rôznorodo vnímaná. Atribúcia zlomu poukazuje na podstatné znaky a vlastnosti konkrétnej zlomovej udalosti, na ktoré je vhodné „nazeráť“ prostredníctvom konkrétnych techník a metód, s ktorými je možné spájať akčnú tvorbu v akčnom umení. Techniky a metódy môžu byť aktérom využívané ako solitéry (len vybrané), alebo akciu aktér môže vyjadrovať prostredníctvom kombinácie viacerých techník a metód. Aktér môže priradiť k samotným sekvenciám rôznorodú hodnotu v rámci zobrazovania ZLOMu. Ako príklad môže byť oddelovanie trhaním určitých častí navrstveného papiera (vrstvy rozličnej hrúbky papiera nalepené na sebe).

Aktérom bol dospelý človek (muž), ktorému po nečakanom a krátkom ochorení zomrela partnerka. Spoločne žili päť rokov, zo zväzku sa nenarodilo žiadne dieťa. Obaja partneri vstupovali do vzťahu slobodní, bez záväzkov. Akčnou tvorbou, ku ktorej sa dostal cez svoju partnerku, si skracoval smútenie – medzi časom doma a časom v práci. Na jednotlivých sčasti odtrhnutých častiach

papiera (ktoré však tvorili stále celok) zanechával odkazy písané rôznym písmom (od písaného až po tlačené v rôznych farebných prevedeniach), ktoré vyplynuli s „rozprávaním“ sa so zosnulou partnerkou a sebou samým. Samotné odkazy osobitne zapálil a nechal zhorieť, zostala mu len základňa z troch vrstiev papiera. Nechal som to dohorieť, nehasil som to, pozeral som sa ako moje slová miznú v plameňoch a po líkach mi tiekli slzy ... neviem to ani vyjadriť, či mi to pomohlo, ale mal som takú ľahšiu dušu (A.R, 42 rokov, prerozprávané prežívanie).

Schéma 3: Slová miznúce v plameňoch

Zdroj: životný príbeh A.R.

• Evalvácia zlomu v akčnom umení

Plánovanie, realizácia a evalvácia sú významnou a neoddeliteľnou súčasťou každej procesuálnej stránky v súvislosti s akčným umením. Evalváciu chápeme ako zhromažďovanie, triedenie a vyhodnocovania akcií podľa určitých kritérií, v danom prípade zhodnocovaním prvkov (Kováčová, 2015). Jednotlivé sekvencie akčnej tvorby môžu byť evalvované s použitím rôznych prvkov, ako je bod, línia, plocha, tvar, svetlo, preto aj zhodnocovanie jednotlivých častí sekvenčného rámca akcie sa stáva súčasťou výskumu, ktorý je realizovaný v akčnom umení.

• Identita zlomu v akčnom umení

V akčnom umení je reálne dosiahnuteľných viacero spôsobov identity. Kde môže byť aj identifikovaný zlom, či už z pohľadu života umelca-aktéra, alebo vnímania jeho akčnej tvorby. Prvým z nich je identita k samotnému akčnému umeniu z pohľadu autora – aktéra. Halászová, Ihringová, Kišoňová (2019) predstavili identitu z pohľadu portrétnej tvorby na vybraných umelcoch,

kde rezonuje napr. aj Jackson Pollock. V rámci vyjadrenia autorovej identity spomenuté autorky prezentujú, že autor vedel, že sa *točil mimo kontroly a vyjadril svoje „ja“ ako násilný a nekontrolovaný chaos. Kým na ľavej strane vidíme vidieť čiernobiele línie a škrvny, pravá strana autoportréту je „oživená“ výraznými farbami, ktoré pôsobia skutočne živelne, aj napriek chaosu* (ibidem, s. 82-83). Autoportrét Pollocka bol vytvorený v období alkoholizmu a jeho tvorba z tohto obdobia bola považovaná za výkriky o pomoc. Aj táto životná udalosť – alkoholizmus – je možné považovať za ZLOM v živote tvorcu. Ďalším príkladom môže byť zlom v tvorbe, kde sa autor nachádza, identita s tvorbou smerujúcou k akčnému umeniu. Identita zlomu v akčnom umení spočíva v poznaní prežívania, ako aktér vníma udalosť a ako sa s ňou vyrovnáva.

Zlom vo výskume akčného umenia

Akčné umenie môže byť intervenciou na riešenie problémov alebo naopak na získavanie nových poznatkov a porozumenia aktuálnej situácie. Akčné umenie môže byť zároveň aj predmetom rozvoja, alebo nástrojom na zber a analýzu údajov z akčného výskumu s využitím vedeckej metodológie. Údaje môžu zahŕňať napríklad: prepisy stretnutí, osobné pozorovania výskumníka z akčnej činnosti (podloženej fotografickou a videodokumentáciou činnosť aktéra), analýza art-akčných diel, resp. analýza záznamu reflexií, diskusií a pod.

V prípade potreby možno ako súčasť výskumu použiť napríklad tematické a skupinové rozhovory, ako aj dotazníky. Ak je materiál k výskumu komplexný, môže sa klasifikovať, tematizovať a zoskupovať na základe vývinových období aktérov. Analýza sa nelíši od kvalitatívnych metód analýzy materiálu, vo výskume založenom na umení.

V akčnom umení môže aktér spracovať fotografický materiál do podoby fotografickej koláže alebo hlasovú nahrávku do podoby zvukového diela, či umeleckej inštalácie. Tento typ prezentácie je možné považovať za akčné umenie z aspektu vedeckého skúmania orientovaného na človeka v dospelosti.

Bibliografia

- BRUKKER, G., OPATÍKOVÁ, J. *Veľký slovník cudzích slov*. Bratislava: Robinson, s.r.o., 2006 [online].
- GAVORA, P. Výskum životného príbehu: Učiteľka Adamová. In: *Pedagogika*, 2001, LI(3), 352-368.
- HALÁSZOVÁ, I.; IHRINGOVÁ, K.; KIŠOŇOVÁ, R. *Hľadanie identity v portrétnom umení*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave. Filozofická fakulta, 2019. 107 s. ISBN 978-80-568-0397-4.
- KOVÁČOVÁ, B. Evalvácia programu v liečebnej pedagogike. In: *Liečebná pedagogika II*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2015. ISBN 978-80-223-3779-3.

- KOVÁČOVÁ, B., ŤULÁK KRČMÁRIKOVÁ, Z., KUBEROVÁ, H.
Arteterapeutická intervencia zameraná na tému zvládania zátáže
v skupine klientov so zdravotným znevýhodnením. In: *Liečebná
pedagogika IV*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku.
VERBUM – vydavateľstvo KU, 2017, s. 133-154.
ISBN 978-80-561-0472-9.
- KUBÁNI, V. 2010. *Všeobecná psychológia*. Prešov: Prešovská univerzita
v Prešove, 2010. 157 s. ISBN 978-80-555-0172-7.
- SCHNEIDERBAUER, S. et al. 2017. The most recent view of vulnerability.
In: Poljanšek, K. et al. (Eds). *Science for Disaster Risk Management:
knowing better and loosing less*. Publisher: Publications Office of the
European Union, 2017. p. 70-84.
- ŠOLCOVÁ, I. *Vývoj resilience v detsví a dospelosti*. Praha: Portál, 2009.
- ŤULÁK KRČMÁRIKOVÁ, Z. Arteterapeutická intervencia zameraná na
tému reziliencie v skupine klientov so zdravotným znevýhodnením. In:
Liečebná pedagogika IV. Ružomberok: Katolícka univerzita
v Ružomberku. VERBUM – vydavateľstvo KU, 2017, s. 86-109.
ISBN 978-80-561-0472-9.

*Príspevok je výstupom z projektu KEGA č. 001KU-4/2023 Stelesnená skúsenosť
s využitím art action II. – proti stagnácii v dospelosti a seniorskom veku (hlavný
riešiteľ: doc. PaedDr. Barbora Kováčová, PhD.).*

Doc. PaedDr. Barbora Kováčová, PhD.

Katedra špeciálnej pedagogiky

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta

Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok

barbora.kovacova@ku.sk